

МІНІСТЕРСТВО СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

**ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ**

Кафедра психології та соціальної роботи

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
В.о. ректора _____ Р.В. Войтович
« 26 » _____ 10 _____ 2017 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НОРМАТИВНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ПНПБ 1.2.3. «АНТРОПОЛОГІЯ»

**ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ
денної та заочної форм навчання**

**ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА
«ПСИХОЛОГІЯ»**

**ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ 05 «СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ»
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 053 «ПСИХОЛОГІЯ»**

Київ-2017

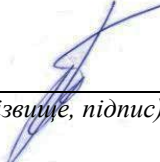
Робоча програма нормативної навчальної дисципліни «Антропологія» для підготовки бакалаврів спеціальності 053 «Психологія».

Розробник: Бегеза Л.Є., кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України.

Рецензент: Приб Г.А., доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри психології та соціальної роботи Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України.

Затверджено на засіданні кафедри психології та соціальної роботи.
Протокол № 1 від 04 вересня 2017 р.

Завідувач кафедри психології та соціальної роботи

_____
Приб Г.А.
(прізвище, підпис)

Завідувач навчально-методичного відділу

_____
Завиніченко Л.М.
(прізвище, підпис)

© Бегеза Л.Є., 2017
© Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України (ІПК ДСЗУ), 2017

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість: кредитів – 4; модулів – 2; змістових модулів – 2.	Галузь знань <i>05 «Соціальні та поведінкові науки»</i>	Нормативна	
		Рік підготовки	
		I	I
Індивідуальне науково-дослідне завдання: <i>денна – 20 год., заочна – 20 год.</i>	Спеціальність <i>053 «Психологія»</i>	Семестр	
		2-й	2-й
Загальна кількість годин – 120 год.		Лекції	
		30 год.	8 год.
Тижневих годин для <i>денної</i> форми навчання: аудиторних – 3 год.; самостійної роботи студента – 4 год. Розподіл годин для <i>заочної</i> форми навчання: аудиторних – 12 год.; самостійної роботи студента – 108 год.	Освітній ступінь: <i>бакалавр</i>	Практичні	
		–	–
		Семінарські	
		20 год.	4 год.
		Самостійна робота	
		50 год.	88 год.
		Індивідуальні завдання	
20 год.	20 год.		
		Вид контролю: залік	

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить:

для *денної* форми навчання – 71,4%;

для *заочної* форми навчання – 11,1%.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою викладання навчальної дисципліни є ознайомлення студентів із сучасною вітчизняною та зарубіжною антропологією, методикою антропологічних досліджень, всебічному аналізу різних антропологічних концепцій походження людини, дослідженням фізичної варіабельності сучасного людства, вивченні антропологічного складу різних історичних спільностей на території сучасної України.

Основні завдання вивчення дисципліни полягають у:

- ознайомлення з процесом антропогенезу, висвітлення процесу походження людини;
- вивчення морфології та фізіології людини, між групова мінливість морфо-фізіологічних ознак серед населення земної кулі;
- дослідження питання расогенезу та етнічної антропології, реконструкція процесу расоутворення, етногенезу та етнічної історії давніх і сучасних народів.
- застосування теоретичних аспектів антропологічного знання в практичній діяльності;
- сприяння формуванню наукового світогляду;
- формування антропологічно-еволюційної методології аналізу психічних феноменів і поведінки людини.
- використання основних положень антропології у тлумаченні походження людини;
- застосування антропологічних знань до проблеми біологічної мінливості в популяціях сучасної людини.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти набувають такі компетентності:

Загальні вміння (компетентності)

Інструментальні компетентності:

- здатність аналітично мислити, бути проникливим та об'єктивним, прагнути до наукових пошуків оптимальних рішень і творчої взаємодії із зацікавленими суб'єктами, групами, організаціями;
- здатність інтерпретувати результати і виявляти можливості продуктивної діяльності;
- вміння використовувати знання методологічних та теоретичних проблем психології в дослідженні та поясненні психічних явищ;

- уміння проводити психологічний експеримент, обробляти та оцінювати його результати;
- уміння застосовувати основні напрямки світової філософської думки у психолого-педагогічній діяльності;
- розуміти сутність та закономірності психічних явищ, природу та психологічну структуру особистості, теорії особистості у світовій та вітчизняній психології, умови її розвитку та формування;
- уміти планувати психологічні наслідки запровадження нових технологій навчання;
- здатність знаходити своє місце в системі сучасних ринкових відносин, визначення такої сфери професійної діяльності, в якій найповніше можна використати професійний та творчий потенціал на користь як суспільним, так і власним інтересам;
- здатність визначити найбільш ефективні засоби вирішення соціальної проблеми;
- уміння обґрунтовувати і продуктивно навчати, забезпечувати розвиток і корекцію діяльності індивіда, соціальної групи, спільноти;
- уміння вивчати і узагальнювати психологічні проблеми, надавати рекомендації щодо їх вирішення;
- здатність до застосування нових технологій та інновацій в усіх сферах професійної діяльності;
- здатність використовувати в роботі з психологічною інформацією уявлення про основні історичні епохи в житті людства, про події і факти, життя і діяльність видатних історичних осіб;
- уміння спрогнозувати спрямованість дій особистості в ситуаціях вибору;
- навички до саморозвитку; розширення свого кругозору, підвищення професійної майстерності на основі самоосвіти;
- уміння пропагувати та розповсюджувати психологічні знання;
- здатність використовувати знання методологічних та теоретичних проблем психології в дослідженні та поясненні психічних явищ.

Міжособистісні компетентності:

- здатність здійснювати комунікаційну діяльність;
- уміння усного і письмового спілкування державною мовою;
- уміння використовувати невербальні засоби комунікації;
- здатність дотримуватися загальноприйнятих норм поведінки та моралі в міжособистісних відносинах;
- уміння донести до фахівців і нефахівців інформації, ідей, проблем, рішень та власного досвіду в галузі професійної діяльності;

- уміння зрозуміло і недвозначно доносити власні висновки, а також знання та пояснення до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються;
- здатність до критики та самокритики;
- уміння критично оцінювати явища, ситуації, діяльність осіб, спираючись на отриманні знання;
- позитивне ставлення до несхожості та інших культур;
- розуміти і дотримуватися етичних цінностей, у т.ч. у професійній діяльності;
- розуміння традицій і звичаїв інших культур, уміння проявляти толерантне ставлення;
- уміння протистояти проявам расової, національної, вікової дискримінації, гендерної нерівності;
- здатність працювати у міжнародному середовищі;
- уміння використовувати іноземну мову для забезпечення результативної професійної діяльності;
- уміння спілкуватися з експертами з інших галузей.

Системні компетентності:

- здатність працювати самостійно і автономно;
- уміння організовувати процес виконання завдань у відповідності до принципів діяльності психолога;
- здатність діяти з позицій соціальної відповідальності, займати активну громадянську позицію;
- уміння виконувати консультаційні обов'язки, дотримуватися норм законодавства;
- здатність займати активну життєву позицію та розвивати лідерські якості;
- уміння встановлювати життєві цілі, визначати їх пріоритетність, планувати власну кар'єру;
- здатність вносити рекомендації по введенню нових чи змін існуючих вимог до якості;
- здатність до формування культури мислення, її сприйняття;
- уміння формулювати і висловлювати думки та своє ставлення до подій, ситуацій виробничого характеру, уміння слухати та сприймати думки інших;
- здатність до навчання;
- розуміння й усвідомлення меж своїх знань, уміння набувати і засвоювати нові знання;
- уміння вибирати альтернативні методи навчання;

- здатність формувати нові ідеї (креативність);
- уміння формулювати та ініціювати нові ідеї, формулювати її мету, завдання, необхідні ресурси;
  - уміння використовувати загальнонаукові та креативні методи пізнання у професійній діяльності;
  - здатність провадження дослідницької та/або інноваційної діяльності;
  - здатність адаптуватися до нових ситуацій у професійній діяльності;
  - уміння розвивати особисту стресовитривалість, саморегуляцію, уникати не допускати систематичного перевантаження організму, підтримувати психоемоційне здоров'я;
    - уміння приймати рішення у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування;
    - здатність дотримуватися етики ділового спілкування;
    - уміння реалізовувати відносини відповідальності за допомогою сукупності етичних, правових та економічних норм у їх взаємозв'язку.

Спеціальні (фахові) вміння (компетентності)

- знання історичних витоків антропологічних знань;
- знання основних тлумачень походження людини;
- знання програми і механізмів розвитку людини;
- знання історії становлення антропології;
- знання закономірностей, принципів, методів дослідження антропології;
  - знання внутрішніх спонукань людини – мотивів поведінки, бажань й почуттів, захоплень, потреб, інтересів тощо;
  - знання умов розвитку креативності людини;
  - розуміння того, як олюднюється та соціалізується людина;
  - розуміння того, як люди різного віку впливають один на одного;
  - розуміння наскільки людина піддатна вихованню та навчанню на різних етапах життя;
    - розуміння того, як людина усвідомлює свій розумовий процес, перевіряє його результат у процесі взаємодії;
  - уміння використовувати теоретичні основи антропології;
  - уміння застосовувати антропологічні знання у соціальній діяльності.

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. *Специфіка антропології як складової системної науки про людину*

Тема 1. Предмет антропології та її завдання.

Антропологія як наука; предмет дослідження антропології. Поняття антропосфери. Біологічні та соціальні форми руху матерії. Антропологія фізична та соціокультурна антропологія. Основні галузі антропологічної науки. Зв'язок з іншими науками. Принципи та напрямки досліджень сучасної антропології. Методологія, предметна структура і навчальне призначення курсу.

Тема 2. Основні етапи розвитку антропології.

Поява антропологічних знань у первісну добу. Медичні знання. Формування знань про людину та її місце у Всесвіті: найдавніші поховання, палеолітичне мистецтво, картина світу у міфологіях мисливських суспільств. Перехід від міфологічного до релігійного світогляду. Антропологічні знання у найдавніших писемних джерелах.

Антропологічні знання в античну епоху. Грецька натурфілософія. Гесіод, Анаксимандр, Емпедокл, Геродот. Вчення про людину у Арістотеля. Антропологічні знання в Стародавньому Римі: вчення Тита Лукреція Кара, Гіпократ, Гай Юлій Цезарь, Тацит.

Розвиток антропологічних знань у середньовічній Європі. Праці середньовічних арабських авторів. Філософи-натуралісти XVIII - початку XIX ст. К. Ліней, Д. Дідро, Ламарк, Бюфон. Розвиток антропологічних знань у середньовічній Європі. Моногеністи та полігеністи.

Ч. Дарвін, Т. Гекслі, Е. Геккель. Дарвінізм та його вплив на розвиток антропологічної науки. Перші знахідки викопних людей. Виникнення перших антропологічних шкіл. Французьке антропологічне товариство (П. Брока). Англійська школа антропології (Е. Тайлор, Л.Г. Морган, К. Пірсон), виникнення і діяльність антропологічного осередку при російському Товаристві любителів природознавства (А. Богданов). Російське географічне товариство.

Перші антропологічні дослідження в Україні. А. Шафонський, М. Максимович, П. Чубинський. Ф. К. Вовк – засновник вітчизняної антропологічної школи. Науковий доробок Ф. К. Вовка. Українська антропологія у 20 – 30-ті роки. Післявоєнний етап розвитку української антропології. Наукові заклади, в яких проводяться антропологічні дослідження в сучасній Україні. Останні здобутки сучасної української антропології; проблеми і перспективи розвитку.

Антропологічні школи першої половини XX ст. Діяльність Південно-Західного відділу Російського географічного товариства.

Тема 3. Методи антропологічного дослідження.

Антропометрія та антропометричний інструментарій. Основні напрямки антропологічних студій. Морфологія людського тіла. Соматометрія та соматоскопія. Остеометрія. Будова людського скелета, поняття про конституцію. Краніометрія та краніоскопія. Форми людського черепа: доліхокранія, мезокранія, брахікранія. Одонтологічні, дерматогліфічні та гематологічні ознаки.

Статевий диморфізм. Визначення статі за кістками скелету. Визначення статі за кістками черепа. Особливості процесу зростання. Визначення біологічного віку людини за кістками скелету та черепа. Онтогенез людини. Зубна система людини.

Тема 4. Сучасний стан систематики приматів. Доказ еволюційного процесу в людини. Фактори еволюційного процесу.

Доказ тваринного походження людини. Антропогенез та соціогенез. Роль праці в процесі антропогенезу. Біологічні і соціальні фактори антропогенезу людини. Екзогамія. Основні етапи розвитку гомо сапієнс. Фактори еволюції та проблема місця розташування прабатьківщини людини. Найважливіші якісні стрибки в еволюції людини. Основні точки зору, що стосуються походження людини сучасного типу. Генеалогічні дерева людини. Їхня подібність і відмінність. Критерії гомінізації.

Тема 5. Основні принципи сучасної морфології.

Соматометрія та соматоскопія. Методи визначення ознак волосяного покриву та кольору очей і волосся. Вимірювальні ознаки голови й обличчя. Виміри тіла людини. Пропорції й фізичний розвиток людини. Міжгрупова мінливість соматологічних ознак. Загальні уявлення про морфологію зубів. Описові ознаки: форма лінгвальної поверхні різців, будова верхніх і нижніх молярів, одонтогліфічні ознаки тощо. Розміри зубів. Міжгрупова мінливість одонтологічних ознак. Загальні уявлення про папілярні лінії долоні та пальців людини. Основні типи візерунків пальців: дуги А, петлі L, завитки W. Основні лінії долоні: А, В, С, D. Візерунки та трирадіуси долоні (узори на гіпотенарі, додаткові міжпальцеві трирадіуси, осьові трирадіуси тощо). Міжгрупова мінливість дерматогліфічних ознак. Явище аглютиції. Групи крові, системи АВО і MN. Резус-фактор, Дієго-фактор, гемоглобін, гаптоглобіни тощо. Міжгрупова мінливість гематологічних ознак.

Змістовий модуль 2. Анспропосоціогенез

Тема 6. Розвиток вчення про конституцію (особливості будови тіла).

Соматотипування і роботи Е. Кречмера, класифікацію людського статури: пікнік - широкий, з округлими формами і великою кількістю жиру, сильний і кремезний; атлетичний тип – мускулистий, з широкою грудною кліткою і вузькими стегнами; астенічний тип - довгий, тонкий і крихкий; диспластичний тип (дис - погано, пластик - сформований) - відхиляється від будь-якої з трьох основних категорій.

Теорія соматотипів У. Шелдона, зв'язок статури з темпераментом. Основні вимірювання для оцінки фізичної конституції: ендоморф - м'які округлості в різноманітних частинах тіла і тенденції до домінування в його загальній структурі внутрішніх травних органів; мезоморфія - пов'язана з відносним переважанням мускулатури, кісток і сполучних тканин, ця статура зазвичай виглядає важким, міцним і прямокутним, з вираженим переважанням м'язів і кісток; ектоморф - довгі, тонкі кінцівки зі слабо вираженою мускулатурою.

Набір ознак зі шкали темпераментів (за Шелдоном), вісцеротонія, соматотонія, церебротонія.

Тема 7. Походження людини та сучасні проблеми антропогенезу.

Місце людини в систематиці тваринного світу. Теорії походження людини сучасного фізичного типу: релігійні концепції, еволюціоністичні теорії, теорії природного, статевого та групового добору, трудова теорія Енгельса, теорія “двох стрибків”, сучасні концепції. Генетичні дослідження.

Найдавніші еволюційні витоки людини. Час та територія появи найдавніших гоміноїдів. Єгиптопитек. Рамапитек. Дріопітекові мавпи. Основні знахідки в Південній та Східній Африці. Свідчення наявності прямоходіння у австралопітекових. Морфологічні різновиди австралопітеків. Будова тіла та об'єм мозку. Дослідження сучасних людиноподібних мавп: регіони поширення, морфологічна будова, способи добування засобів існування.

Проблема біологічної грані між людиною і твариною. Основні ознаки людської діяльності. Предметна і знаряддева діяльність. Біологічні, соціальні та природні чинники процесу антропогенезу.

Морфологічні особливості “людини вмілої” та її місце в еволюційній історії людства. Час появи та основні знахідки “людини вмілої”. Найдавніші знаряддя праці. Історія дослідження “людини прямоходячої”. Основні знахідки архантропів в Європі, Африці, Азії. Основні популяції “людини прямоходячої”: яванський пітекантроп, синантроп, гейдельберзька людина, олдувайський пітекантроп та ін. Морфологічний тип та об'єм мозку. Територія побутування та час існування архантропів. Культурна адаптація архантропів – стійбища, перші житла, свідчення колективних полювань, використання вогню.

Історія дослідження палеоантропів. Відкриття у долині Неандерталь. Основні знахідки неандертальців. Основні підвиди неандертальців: пренеандертальці, класичні (європейські) та прогресивні (близькосхідні) неандертальці, родезійська людина. Морфологічний тип та об'єм мозку. Час та територія поширення палеоантропів. Характеристика мустьєрської археологічної епохи. Поява мистецтва та поховань; свідчення культових дій та складних світоглядних уявлень неандертальської людини (поховальний обряд, прикраси, “ведмежі печери”, гравіювання по кістці, “натуральний макет” та ін.). Неандертальська проблема. Місце палеоантропів у родоводі людини сучасної.

Тема 8. Рушійні сили антропогенезу: біологічні та соціальні чинники.

Історія дослідження ранніх неоантропів. Знахідки в печері Кро-Маньон, Грімальді. Час і місце виникнення ранніх неоантропів. Основні знахідки в Старому Світі. Фізична варіабільність ранніх неоантропів: кроманьонці, брьонський тип, грімальдійський тип, койсанський тип, протоавстралоїди та протомонголоїди. Морфологічна характеристика та об'єм мозку. Заселення неоантропами Австралії та Північної Америки. Природне оточення ранніх неоантропів Євразії: клімат в пізньому плейстоцені, рослинне та фауністичне оточення. Господарство прильодовикових мисливців та його вплив на соціальну структуру давнього населення. Розвиток пізньопалеолітичного мистецтва. Свідчення ритуальних дій та поховання як джерело реконструкції світоглядних уявлень пізньопалеолітичних мисливців. Етнографічні паралелі.

Час та місце появи людини сучасного фізичного типу. Рушійні сили процесу антропогенезу. Церебралізація. Виникнення абстрактного мислення та мови. Свідчення світоглядних уявлень. Найдавніші системи комунікації. Теорії моноцентризму, поліцентризму та дицентризму. Основні чинники расогенезу. Виникнення соціальних форм руху матерії. Етапи розвитку людського колективу: людське стадо, прагромада, ранньородова община. Розвиток сімейних відносин в первісному суспільстві. Ендогамія та екзогамія; матрилінійність та патрилінійність.

Тема 9. Расознавство. Поняття про раси. Типологічна і популяційна концепція раси. Проблеми етногенезу.

Етнічна антропологія та її основні задачі. Специфіка методів етнічної антропології. Питання і завдання суміжних наук, що можуть бути вирішені за допомогою даних етнічної антропології.

Поняття про расу. Проблема походження рас, класифікація расових типів, поширення рас на території землі. Основні фактори расоутворення. Видова єдиність людини. Типологічна і популяційна концепція раси.

Історія дослідження людських рас. Перші расові класифікації. Расові ознаки: волосяний покрив, пігментація, зріст і пропорції тіла, форма голови і

будова обличчя, одонтологічні ознаки, дерматогліфічні ознаки, гематологічні ознаки. Поняття расогенезу. Час формування великих рас. Вплив географічних та кліматичних факторів на формування антропологічних типів. Географічна ізоляція та змішування як чинники расогенезу. Географічний розподіл основних расових типів серед населення земної кулі. Європейська велика раса, австрало-негроїдна велика раса, монголоїдна велика раса. Наука проти расизму.

Головні принципи расових класифікацій. Класифікації рас за Й. Денікером та Е. Ейкштедом. Походження і розселення рас за Г. Дебецом та В. Бунаком. Класифікація Я. Рогінського та М. Левіна. Морфологічна характеристика основних расових груп. Великі раси та перехідні антропологічні типи. Антропологічна структура населення земної кулі: Європа, Азія, Америка, Африка, Австралія та Океанія. Соціальні корені расизму. Біологічні і соціальні фактори расогенезу.

Тема 10. Антропологічний склад українського народу.

Історія дослідження антропологічних решток в Україні. Антропологічні рештки палеоантропів на території нашої держави (Заскельна, Кіік-Коба). Антропологічні знахідки доби пізнього палеоліту (Анетівка II, Пушкарі, Новгород-Сіверська стоянка, Лащова). Пізньопалеолітичні поховання суміжних територій: Дольні Вестоніце, Костьонки, Сунгірь). Найдавніша людність за матеріалами мезолітичних та неолітичних могильників (Мурзак-Коба, Чаплі, Волоський могильник, Василівські могильники, Маріупольський, Вовницький, Деревський та ін. могильники). Антропологічна характеристика носіїв трипільської культури: окремі поховання, могильники софіївського типу, могильники усатівського типу. Антропологічна характеристика носіїв середньостогівської та ямної культур. Людність доби бронзи за матеріалами поховань та могильників. Кіммерійці, скіфи та сармати за матеріалами поховань. Антропологічні дані про ранніх слов'ян. Антропологічна характеристика населення Київської Русі.

Антропологічні області України: центральноруська, карпатська, нижньодніпровсько-прутська, деснянська, верхньодніпровсько-ільменська. Антропологічні типи серед сучасного українського народу. Антропологічні зміни в карті України та сучасні інтеграційні процеси.

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ для денної форми навчання

Назва змістових модулів, тем	Кількість годин					
	денна форма навчання					
	Усього	в тому числі				
		Лекції	Семі- нарські	Прак- тичні	СРС	Індивід. робота
120	30	20	–	50	20	
Модуль I						
Змістовий модуль 1. Специфіка антропології як складової системної науки про людину						
<i>Тема 1.</i> Предмет антропології та її завдання	8	2	2	–	4	–
<i>Тема 2.</i> Основні етапи розвитку антропології	10	4	2	–	4	–
<i>Тема 3.</i> Методи антропологічного дослідження.	8	2	2	–	4	–
<i>Тема 4.</i> Сучасний стан систематики приматів. Доказ еволюційного процесу в людини. Фактори еволюційного процесу	8	2	2	–	4	–
<i>Тема 5.</i> Основні принципи сучасної морфології	10	4	2	–	4	–
Разом за змістовим модулем 1	44	14	10	–	20	–
Змістовний модуль 2. Анспропосоціогенез						
<i>Тема 6.</i> Розвиток вчення про конституцію (особливості будови тіла)	9	2	2	–	5	–
<i>Тема 7.</i> Походження людини та сучасні проблеми антропогенезу	11	4	2	–	5	–
<i>Тема 8.</i> Рушійні сили антропогенезу: біологічні та соціальні чинники.	8	2	2	–	4	–
<i>Тема 9.</i> Расознавство. Поняття про раси. Типологічна і популяційна концепція раси. Проблеми етногенезу	14	4	2	–	8	–
<i>Тема 10.</i> Антропологічний склад українського народу	14	4	2	–	8	–
Разом за змістовим модулем 2	56	16	10	–	30	–
<i>Усього годин за модулем I</i>	<i>100</i>	<i>30</i>	<i>20</i>	<i>30</i>	<i>50</i>	–
Модуль II						
<i>ІНДЗ</i>	<i>20</i>	–	–	–	–	<i>20</i>
Усього годин:	120	30	20	–	50	20
Підсумковий контроль – залік						

для заочної форми навчання

Назва змістових модулів, тем	Кількість годин					
	заочна форма навчання					
	Усього	в тому числі				
		Лекції	Семінарські	Практичні	СРС	Індивід. робота
120	8	4	–	88	20	
Модуль I						
Змістовий модуль 1. Специфіка антропології як складової системної науки про людину						
<i>Тема 1.</i> Предмет антропології та її завдання	8	–	–	–	8	–
<i>Тема 2.</i> Основні етапи розвитку антропології	9	1	–	–	8	–
<i>Тема 3.</i> Методи антропологічного дослідження.	10	1	1	–	8	–
<i>Тема 4.</i> Сучасний стан систематики приматів. Доказ еволюційного процесу в людини. Фактори еволюційного процесу	12	1	1	–	10	–
<i>Тема 5.</i> Основні принципи сучасної морфології	11	1	–	–	10	–
Разом за змістовим модулем 1	50	4	2	–	44	–
Змістовний модуль 2. Анспропосоціогенез						
<i>Тема 6.</i> Розвиток вчення про конституцію (особливості будови тіла)	8	–	–	–	8	–
<i>Тема 7.</i> Походження людини та сучасні проблеми антропогенезу	9	1	–	–	8	–
<i>Тема 8.</i> Рушійні сили антропогенезу: біологічні та соціальні чинники.	10	1	1	–	8	–
<i>Тема 9.</i> Расознавство. Поняття про раси. Типологічна і популяційна концепція раси. Проблеми етногенезу	12	1	1	–	10	–
<i>Тема 10.</i> Антропологічний склад українського народу	11	1	–	–	10	–
Разом за змістовим модулем 2	50	4	2	–	44	–
<i>Усього годин за модулем I</i>	<i>100</i>	<i>8</i>	<i>4</i>	<i>–</i>	<i>88</i>	<i>–</i>
Модуль II						
<i>ІНДЗ</i>	<i>20</i>	<i>–</i>	<i>–</i>	<i>–</i>	<i>–</i>	<i>20</i>
Усього годин:	120	8	–	4	88	20
Підсумковий контроль – залік						

5. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Предмет антропології та її завдання.

1. Понятійний апарат антропології.
2. Антропологія фізична та соціокультурна антропологія.
3. Основні галузі антропологічної науки.
4. Принципи та напрямки досліджень сучасної антропології.

Література: [1; 2; 3; 7; 11; 16; 17; 19].

Тема 2. Основні етапи розвитку антропології.

1. Антропологічні знання в античну епоху. Грецька натурфілософія.
2. Розвиток антропологічних знань у середньовічній Європі.
3. Французьке антропологічне товариство (П. Брока).
4. Англійська школа антропології (Е. Тайлор, Л.Г. Морган, К. Пірсон).
5. Перші антропологічні дослідження в Україні.
6. Наукові заклади, в яких проводяться антропологічні дослідження в сучасній Україні.

Література: [1; 2; 13; 15; 16; 17; 19; 21].

Тема 3. Методи антропологічного дослідження.

1. Антропометрія та антропометричний інструментарій. Основні напрямки антропологічних студій.
2. Морфологія людського тіла. Соматометрія та соматоскопія. Остеометрія.
3. Будова людського скелета, поняття про конституцію. Краніометрія та краніоскопія.

Література: [4; 5; 6; 15; 16; 17; 19; 22; 25].

Тема 4. Сучасний стан систематики приматів. Доказ еволюційного процесу в людини. Фактори еволюційного процесу.

1. Антропогенез та соціогенез. Роль праці в процесі антропогенезу.
2. Біологічні і соціальні фактори антропогенезу людини.
3. Фактори еволюції та проблема місця розташування прабатьківщини людини.
4. Найважливіші якісні стрибки в еволюції людини.
5. Основні точки зору, що стосуються походження людини сучасного типу.
6. Генеалогічні дерева людини. Їхня подібність і відмінність.

Література: [1; 2; 3; 7; 8; 9; 10; 11; 13; 17; 20; 21].

Тема 5. Основні принципи сучасної морфології.

1. Соматометрія та соматоскопія. Методи визначення ознак волосяного покриву та кольору очей і волосся. Вимірювальні ознаки голови й обличчя.
2. Виміри тіла людини. Пропорції й фізичний розвиток людини.
3. Міжгрупова мінливість соматологічних ознак.
4. Міжгрупова мінливість одонтологічних ознак.
5. Загальні уявлення про папілярні лінії долоні та пальців людини.
6. Міжгрупова мінливість гематологічних ознак.

Література: [4; 5; 8; 13; 37].

Тема 6. Розвиток вчення про конституцію (особливості будови тіла.)

1. Соматотипування і роботи Е. Кречмера, класифікацію людського статури: пікнік – широкий, з округлими формами і великою кількістю жиру, сильний і кремезний; атлетичний тип – мускулистий, з широкою грудною кліткою і вузькими стегнами; астеничний тип – довгий, тонкий і крихкий; диспластичний тип (дис – погано, пластик – сформований) – відхиляється від будь-якої з трьох основних категорій.
2. Теорія соматотипів У. Шелдона, зв'язок статури з темпераментом.
3. Основні вимірювання для оцінки фізичної конституції: ендоморф – м'які округлості в різноманітних частинах тіла і тенденції до домінування в його загальній структурі внутрішніх травних органів; мезоморфія – пов'язана з відносним переважанням мускулатури, кісток і сполучних тканин, ця статура зазвичай виглядає важким, міцним і прямокутним, з вираженим переважанням м'язів і кісток; екторморф – довгі, тонкі кінцівки зі слабо вираженою мускулатурою.
4. Набір ознак зі шкали темпераментів (за Шелдоном), вісцеротонія, соматотонія, церебротонія.

Література: [1; 2; 3; 4; 5; 8; 11; 13; 16; 17].

Тема 7. Походження людини та сучасні проблеми антропогенезу.

1. Теорії походження людини сучасного фізичного типу: релігійні концепції, еволюціоністичні теорії, теорії природного, статевого та групового добору, трудова теорія Енгельса, теорія “двох стрибків”, сучасні концепції. Генетичні дослідження.
2. Найдавніші еволюційні витоки людини. Час та територія появи найдавніших гоміноїдів. Єгиптопитек. Рамапитек. Дріопітекові мавпи. Основні знахідки в Південній та Східній Африці. Свідчення наявності прямоходіння у австралопітекових.
3. Проблема біологічної грані між людиною і твариною. Основні ознаки людської діяльності. Предметна і знаряддева діяльність. Біологічні, соціальні та природні чинники процесу антропогенезу.
4. Морфологічні особливості “людини вмілої” та її місце в еволюційній історії людства. Час появи та основні знахідки “людини вмілої”. Найдавніші

знаряддя праці. Історія дослідження “людини прямоходячої”. Основні знахідки архантропів в Європі, Африці, Азії.

5. Основні популяції “людини прямоходячої”: яванський пітекантроп, синантроп, гейдельберзька людина, олдувайський пітекантроп та ін. Морфологічний тип та об’єм мозку. Територія побутування та час існування архантропів. Культурна адаптація архантропів – стійбища, перші житла, свідчення колективних полювань, використання вогню.

6. Історія дослідження палеоантропів. Відкриття у долині Неандерталь. Основні знахідки неандертальців. Основні підвиди неандертальців: пренеандертальці, класичні (європейські) та прогресивні (близькосхідні) неандертальці, родезійська людина. Морфологічний тип та об’єм мозку. Час та територія поширення палеоантропів.

7. Характеристика мустьєрської археологічної епохи. Поява мистецтва та поховань; свідчення культових дій та складних світоглядних уявлень неандертальської людини (поховальний обряд, прикраси, “ведмежі печери”, гравіювання по кістці, “натуральний макет” та ін.).

Література: [1; 2; 3; 6; 9; 10; 13; 16; 17; 19].

Тема 8. Рушійні сили антропогенезу: біологічні та соціальні чинники.

1. Основні знахідки в Старому Світі. Фізична варіабільність ранніх неантропів: кроманьонці, брьонський тип, грімальдійський тип, койсанський тип, протоавстралоїди та протомонголоїди.

2. Заселення неантропами Австралії та Північної Америки. Природне оточення ранніх неантропів Євразії: клімат в пізньому плейстоцені, рослинне та фауністичне оточення.

3. Господарство прильодовикових мисливців та його вплив на соціальну структуру давнього населення.

4. Розвиток пізньопалеолітичного мистецтва.

5. Свідчення ритуальних дій та поховання як джерело реконструкції світоглядних уявлень пізньопалеолітичних мисливців. Етнографічні паралелі.

6. Час та місце появи людини сучасного фізичного типу. Рушійні сили процесу антропогенезу. Церебралізація.

7. Виникнення абстрактного мислення та мови. Свідчення світоглядних уявлень. Найдавніші системи комунікації.

8. Теорії моноцентризму, поліцентризму та дицентризму.

9. Етапи розвитку людського колективу: людське стадо, прагромада, ранньородова община.

10. Розвиток сімейних відносин в первісному суспільстві. Ендогамія та екзогамія; матрилійність та патрилійність.

Література: [5; 15; 22; 25].

Тема 9. Расознавство. Поняття про раси. Типологічна і популяційна концепція раси. Проблеми етногенезу.

1. Історія дослідження людських рас. Перші расові класифікації.
  2. Расові ознаки: волосяний покрив, пігментація, зріст і пропорції тіла, форма голови і будова обличчя, одонтологічні ознаки, дерматогліфічні ознаки, гематологічні ознаки.
  3. Поняття расогенезу. Час формування великих рас. Вплив географічних та кліматичних факторів на формування антропологічних типів.
  4. Географічна ізоляція та змішування як чинники расогенезу. Географічний розподіл основних расових типів серед населення земної кулі.
  5. Європейська велика раса, австрало-негроїдна велика раса, монголоїдна велика раса. Морфологічна характеристика основних расових груп. Великі раси та перехідні антропологічні типи.
  6. Антропологічна структура населення земної кулі: Європа, Азія, Америка, Африка, Австралія та Океанія.
  7. Соціальні корені расизму. Біологічні і соціальні фактори расогенезу.
- Література:** [3; 5; 7; 8; 15; 22; 25].

Тема 10. Антропологічний склад українського народу.

1. Антропологічні рештки палеоантропів на території нашої держави (Заскельна, Кіік-Коба).
  2. Антропологічні знахідки доби пізнього палеоліту (Анетівка II, Пушкарі, Новгород-Сіверська стоянка, Лащова).
  3. Найдавніша людність за матеріалами мезолітичних та неолітичних могильників.
  4. Антропологічна характеристика носіїв трипільської культури: окремі поховання, могильники софіївського типу, могильники усатівського типу.
  5. Антропологічна характеристика носіїв середньостогівської та ямної культур.
  6. Людність доби бронзи за матеріалами поховань та могильників. Кіммерійці, скіфи та сармати за матеріалами поховань.
  7. Антропологічні дані про ранніх слов'ян. Антропологічна характеристика населення Київської Русі.
  8. Антропологічні типи серед сучасного українського народу. Антропологічні зміни в карті України та сучасні інтеграційні процеси.
- Література:** [3; 5; 7; 8; 15; 22; 25].

6. САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/п	Назва теми та зміст самостійної роботи	Кількість годин	
		денна	заочна
1.	<p>Тема 1. Предмет антропології та її завдання. Завдання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Антропологія як наука. 2. Предмет антропології та її місце в системі наук. 3. Методи антропології. 4. Основні розділи антропології. 5. Історія антропології. 	4	8
2.	<p>Тема 2. Основні етапи розвитку антропології. Завдання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поява антропологічних знань у первісну добу. 2. Медичні знання. 3. Формування знань про людину та її місце у Всесвіті. 4. Розвиток антропологічних знань у середньовічній Європі. 5. Моногеністи та полігеністи. 	4	8
3.	<p>Тема 3. Методи антропологічного дослідження. Завдання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Історія розвитку антропології в Україні. 2. Методологічні підходи в закордонній і вітчизняній антропології. 3. Персоналії видатних антропологів України. 	4	8
4.	<p>Тема 4. Сучасний стан систематики приматів. Доказ еволюційного процесу в людині. Фактори еволюційного процесу. Завдання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Теорії походження людини сучасного фізичного типу: релігійні концепції, еволюціоністичні теорії, теорії природного, статевого та групового добору, трудова теорія Енгельса, теорія “двох стрибків”, сучасні концепції. 2. Генетичні дослідження. 3. Найдавніші еволюційні витоки людини. Час та територія появи найдавніших гоміноїдів. 4. Єгиптопитек. Рамапитек. Дріопітекові мавпи. 5. Основні знахідки в Південній та Східній Африці. Свідчення наявності прямоходіння у австралопітекових. 	4	10
5.	<p>Тема 5. Основні принципи сучасної морфології. Завдання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Морфологія людини – один з розділів антропології. 2. Покриви: шкіра і волосся. 3. Пігментація. 4. Розміри тіла. 5. Зріст людини. 	4	10
6.	<p>Тема 6. Розвиток вчення про конституцію (особливості будови тіла). Завдання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Пропорції тіла. 2. Кістяк тулуба. 3. Кістяк кінцівок. 4. Конституція людини. 	5	8

№ з/п	Назва теми та зміст самостійної роботи	Кількість годин	
		денна	заочна
7.	<p>Тема 7. Походження людини та сучасні проблеми антропогенезу. Завдання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Погляди на походження людини. 2. Місце людини в системі тваринного світу. 3. Характеристика ряду приматів. 4. Подібність і відмінність людини від антропоморфних мавп. 5. Сучасне стан проблеми походження людини. 6. Походження людини в різних релігійних системах, теософії і сучасний дарвінізм. 7. Проблеми сучасної приматології. 8. Біохімічні, хімічні, генетичні, ембріологічні та інші докази єдиності людини і тваринного світу. 	5	8
8.	<p>Тема 8. Рушійні сили антропогенезу: біологічні та соціальні чинники. Завдання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Основні фактори расоутворення. 2. Природні фактори расоутворення. 3. Соціальні фактори расоутворення. 4. Расизм, його соціальні корені. 5. Сучасне поширення людських рас. 6. Сучасна расогеографія. 7. Природні і соціальні фактори расоутворення. 	4	8
9.	<p>Тема 9. Расознавство. Поняття про раси. Типологічна і популяційна концепція раси. Проблеми етногенезу. Завдання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Етнічна антропология та її основні задачі. 2. Поняття про расу. 3. Походження рас. 4. Видова єдиність людини. 5. Типологічна і популяційна концепція раси. 6. Специфіка методів етнічної антропологии. 7. Соціальні корені расизму. 	8	10
10.	<p>Тема 10. Антропологічний склад українського народу. Завдання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Перші антропологічні дослідження в Україні. А. Шафонський, М. Максимович, П. Чубинський. Ф.К. Вовк – засновник вітчизняної антропологічної школи. 2. Науковий доробок Ф.К. Вовка. 3. Українська антропология у 20 – 30-ті роки. 4. Післявоєнний етап розвитку української антропологии. 5. Наукові заклади, в яких проводяться антропологічні дослідження в сучасній Україні. 6. Останні здобутки сучасної української антропологии; проблеми і перспективи розвитку. 	8	10
Разом		50	88

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота студентів має на меті формування пізнавальної активності студентів, засвоєння ними основних умінь та навичок роботи з навчальними матеріалами, поглиблення та розширення вже набутих знань, підвищення рівня організованості студентів тощо.

У процесі самостійної роботи студенти мають оволодіти вміннями та навичками:

- організації самостійної навчальної діяльності;
- самостійної роботи в бібліотеці з каталогами;
- праці з навчальною, навчально-методичною, науковою, науково-популярною літературою;
- конспектування літературних джерел;
- роботи з довідковою літературою;
- опрацювання статистичної інформації;
- написання рефератів з проблем курсу.

Кожен студент повинен уміти раціонально організовувати свою навчальну самостійну діяльність. Важливим є вміння скласти план своєї роботи, чітко визначити її послідовність. Необхідно, щоб план самостійного навчання був реальним і його виконання приводило до плідних наслідків у навчальному процесі.

Для успішної самостійної роботи значну частину часу студент виділяє для роботи в бібліотеці. Треба розуміти сутність складання алфавітного й тематичного каталогів, вміти швидко знаходити в них необхідну літературу, знати особливості бібліографічного шифрування. Для плідної роботи з літературними джерелами студентові корисно скласти свою власну бібліографію, заповнюючи бібліографічні картки на необхідні для нього книги, брошури або статті. Для роботи у провідних бібліотеках м. Києва студенту треба знати їх структуру, спеціалізацію окремих підрозділів, вміти користуватися різноманітними каталогами, правильно заповнювати бланки вимоги на літературу тощо.

Відібрана для самостійного опрацювання література може бути різною як за обсягом наукових даних, так і за характером їхнього викладу. Потрібно відібрати необхідний для опрацювання матеріал (розділи, підрозділи тощо), а також розсортувати його за важливістю (що для детального вивчення, а що для ознайомчого читання). Процес читання має відбуватися повільно, вдумливо, до незрозумілих питань слід обов'язково повертатися, наводити додаткові довідки, щоб зрозуміти сутність думки автора. Знання незнайомих термінів слід одразу ж з'ясовувати за тлумачними словниками, енциклопедіями або спеціалізованими довідниками. У процесі роботи з літературою корисно робити виписки найважливіших думок, формулювань, окремих висловів на

аркушах паперу із зазначенням автора, джерела, сторінок і абзаців. Для кращого засвоєння матеріалу, розвитку творчого мислення основний зміст прочитаного доцільно формулювати у вигляді тез.

Конспект є стислим викладом основної сутності опрацьованого літературного матеріалу. Конспект має бути стислим, змістовним і записаним своїми словами і формулюваннями. Класичні визначення, оригінальні думки, вислови слід записувати до конспекту повністю з посиланням на автора, джерело і сторінку. У процесі конспектування важливо витримувати логічний зв'язок між окремими складовими тексту. У тексті конспекту корисно підкреслювати найважливіші теоретичні положення, визначення, висновки і робити помітки на полях. Систематичне конспектування опрацьованого матеріалу дисциплінує розум, відпрацьовує вміння формулювати свої думки в короткій змістовній формі, сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу.

Для цілісного уявлення про навчальну дисципліну студентів необхідно користуватися довідковою літературою: енциклопедіями, енциклопедичними словниками, галузевими довідниками тощо.

Майбутній фахівець повинен достатньо вправно користуватися персональним комп'ютером. Робота з матеріалами «Інтернету» надає можливість отримувати найновішу інформацію з різних сфер життя нашої держави.

Самостійна робота студентів з курсу передбачає написання рефератів та підготовку фіксованих виступів. Для цього необхідно скласти план реферату чи виступу, вивчити потрібні літературні джерела, зробити виписки. За своїм змістом реферат і виступ повинні відповідати обраній темі. Виклад матеріалу має бути логічним, послідовним. Обсяг реферату, як правило, у межах 10-12 сторінок формату А4. Писати текст слід на одному боці аркуша, розбірливо, без помилок. У разі потреби слід робити посторінкові виноски.

Останнім розділом реферату повинні бути висновки, в яких студент узагальнює викладений матеріал і формулює свої думки з приводу опрацьованої проблеми. До реферату має бути доданий список використаної літератури, складений відповідно до існуючих вимог.

За структурою реферат складається із короткого вступу, двох або трьох розділів основної частини, висновків та списку використаної літератури. План написання реферату повинен мати внутрішню єдність і логіку, враховувати актуальність проблеми, її наукову розробленість та практичну значимість.

У **вступі** обґрунтовується актуальність проблеми, що вивчається, її практична значимість; формулюються мета й завдання дослідження, вказуються обсяг і структура реферату. Обсяг вступу не повинен перевищувати однієї сторінки комп'ютерного тексту.

Основна частина обсягом до 10 сторінок комп'ютерного тексту, викладеного у двох-трьох розділах, повинна містити виклад основних

теоретичних положень, що визначають сутність і зміст предмета досліджуваної теми, з огляду на цілі й завдання реферату; розгляд різних точок зору провідних фахівців з досліджуваних питань на основі аналізу літературних та інших інформаційних джерел; визначення пріоритетних питань, що підлягають першочерговому розв'язанню; аналізуються практичні матеріали, сучасні тенденції розвитку та особливості, притаманні зовнішньоекономічній діяльності України. На основі отриманих результатів розглядаються пропозиції, рекомендації, заходи щодо досягнення цілей згідно з темою реферату. При цьому студент повинен виявити самостійність та ініціативу.

Висновки є завершальним етапом виконаного студентом реферату. Вони повинні містити короткі підсумки за результатами дослідження та прикладного аналізу об'єкта дослідження з наведенням позитивних і негативних сторін, а також нереалізованих можливостей; перелік заходів, спрямованих на розв'язання проблеми, підвищення ефективності об'єкта дослідження; отримані якісні та кількісні показники; можливі варіанти реалізації запропонованих у рефераті заходів.

Реферат виконується державною (українською) мовою. Викладення повинно мати науковий характер, чіткий, без орфографічних і синтаксичних помилок, логічно послідовний. Пряме переписування матеріалів з літератури неприпустиме. Оформлення реферату має відповідати встановленим вимогам (див. *Патика Н.І.* Стандарти на оформлення магістерських, дипломних, бакалаврських, курсових, контрольних робіт та рефератів. – К.: ІПК ДСЗУ, 2008. – 26 с.)

7. ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ для студентів денної форми навчання

Індивідуальна навчально-дослідна робота є видом позааудиторної індивідуальної діяльності студента, результати якої використовуються у процесі вивчення програмного матеріалу навчальної дисципліни. Завершується виконання ІНДЗ прилюдним захистом (презентацією).

Мета: прищеплення та розвиток навичок і вмінь самостійної роботи з науковою літературою, складання невеличких повідомлень та презентацій з фаху, розв'язання ситуативних педагогічних задач, систематизація, поглиблення, узагальнення, закріплення знань з дисципліни «Антропологія» та їх застосування отриманих знань на практиці.

Завдання для науково-дослідної роботи.

Тема. Основні етапи розвитку антропології.

Завдання. Зробіть хронологічну таблицю формування знань про людину та її місце у Всесвіті. Підготовка презентації. – 10 годин – 10 балів.

Тема. Антропологічний склад українського народу.

Завдання. За поданими етапами антропологічного складу українського народу, опираючись на рекомендовану літературу, заповнити таблицю «Історія дослідження антропологічних решток в Україні»:

1. Антропологічні рештки палеоантропів на території нашої держави (Заскельна, Кіік-Коба).
2. Антропологічні знахідки доби пізнього палеоліту (Анетівка II, Пушкарі, Новгород-Сіверська стоянка, Лащова).
3. Пізньопалеолітичні поховання суміжних територій: Дольні Вестоніце, Костьонки, Сунгирь).
4. Найдавніша людність за матеріалами мезолітичних та неолітичних могильників (Мурзак-Коба, Чаплі, Волоський могильник, Василівські могильники, Маріупольський, Вовнизький, Деревський та ін. могильники).
5. Антропологічна характеристика носіїв трипільської культури: окремі поховання, могильники софіївського типу, могильники усатівського типу.
6. Антропологічна характеристика носіїв середньостогівської та ямної культур.
7. Людність доби бронзи за матеріалами поховань та могильників. Кіммерійці, скіфи та сармати за матеріалами поховань.
8. Антропологічні дані про ранніх слов'ян.
9. Антропологічна характеристика населення Київської Русі.

10. Антропологічні області України: центральноукраїнська, карпатська, нижньодніпровсько-прутська, деснянська, верхньодніпровсько-ільменська.

Історія дослідження антропологічних решток в Україні			
Історична доба	Опис історичних знахідок	Характеристика людності	ПІБ науковців-істориків-археологів

Підготовка презентації. – 10 годин – 10 балів.

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, виконання самостійної та індивідуальної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- своєчасність виконання навчальних завдань;
- повний обсяг їх виконання;
- якість виконання навчальних завдань;
- самостійність виконання;
- творчий підхід у виконанні завдань;
- ініціативність у навчальній діяльності.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА *для студентів заочної форми навчання*

7.1. Виконання контрольної роботи передбачає письмове розв'язання завдань за відповідним варіантом. Кожен варіант включає завдання з тематики, визначеної навчальною програмою з дисципліни, за якою пишеться контрольна робота.

7.2. Контрольна робота з дисципліни «Антропология» складається з двох теоретичних питань що потребують поглибленої відповіді.

7.3. Запис умови завдань, передбачених варіантом, є обов'язковим. Відповіді мають бути повними та обґрунтованими на всі теоретичні завдання, що передбачені конкретним варіантом контрольної роботи. Висновки необхідно робити з посиланням на конкретне літературне чи наукове джерело.

7.4. Контрольна робота повинна мати самостійний характер. Недопустимо запозичення тексту, фактичних даних із літературних джерел без посилання на них. Тому контрольні роботи, написані без врахування цих вимог, викладачем перевірятися не будуть.

7.5. Для студентів, які навчаються на заочному відділенні ІПК ДСЗУ, передбачена методика розподілу варіантів контрольних робіт, в основу якої покладено алфавітний принцип.

<i>Початкова літера прізвища студента</i>		<i>Номери питань</i>
А	П	1, 16
Б	Р	2, 17
В	С	3, 18
Г	Т	4, 19
Д	У	5, 20
Є	Ф	6, 21
Ж	Х	7, 22
З	Ц	8, 23
Й	Ч	9, 24
І	Ш	10, 25
К	Щ	11, 26
Л	Ю	12, 27
М	Я	13, 28
Н		14, 29
О		15, 30

7.6. Студент може спиратися у своїй роботі на відповідну навчальну і монографічну літературу з даної проблеми. При цьому, якщо він наводить цитату чи запозичує із літературного джерела якесь теоретичне положення (наприклад, визначення, висновки дослідження, думку автора літературного джерела з того чи іншого питання тощо), то обов'язково треба робити посилання на літературне джерело.

ОФОРМЛЕННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

7.7. Контрольна робота виконується державною (українською) мовою. Обсяг контрольної роботи **не повинен перевищувати 15 сторінок комп'ютерного тексту**. Контрольна робота має бути оформлена належним чином (див. Патика Н.І. Стандарти на оформлення магістерських, дипломних, бакалаврських, курсових, контрольних робіт та рефератів. – К.: ПІК ДСЗУ, 2008. – 26с.).

7.8. Контрольна робота має бути виконана і направлена для перевірки протягом міжсесійного періоду, тобто навчального року, протягом якого здійснюється робота студента над засвоєнням навчального матеріалу як самостійно, так і під керівництвом викладача, але **не пізніше як за 30 днів до початку сесії** для студентів заочної форми навчання, передбаченої навчальним планом.

ПОРЯДОК ЗАРАХУВАННЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

7.9. Контрольна робота оцінюється за чотирибальною національною шкалою та в балах за кредитно-трансферною системою:

<i>Оцінка ECTS</i>	<i>Оцінка у національній шкалі</i>	<i>Бали за ECTS</i>
A (відмінно)	5 (відмінно)	47 - 50
B (дуже добре)	4 (добре)	44 - 46
C (добре)		40 - 43
D (задовільно)	3 (задовільно)	35 - 39
E (достатньо)		30 - 34
FX (незадовільно) з можливістю повторного складання	2 (незадовільно)	18 - 29
F (незадовільно) з обов'язковим повторним вивченням		1-17

7.10.У разі отримання студентом незадовільної оцінки, останній повинен усунути виявлені недоліки і повторно захистити її в установленій викладачем строк.

7.11.Студент, який не виконав контрольної роботи або якщо його робота не зарахована за результатами її виконання, **не допускається до семестрового контролю з дисципліни.**

ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

1. Основні етапи формування антропологічних знань.
2. Антропологічні дані як джерело історичної інформації.
3. Свідчення античних авторів про етнічний та антропологічний склад давнього населення України.
4. Антропологічні дослідження Павла Чубинського.
5. Антропологічна спадщина Федора Вовка й сучасна наука.
6. Методичні основи антропологічних досліджень.
7. Методи опису та вивчення мінливості в антропології.
8. Критерії культури та її початок.
9. Архантропи – антропологія та культура.
10. Динаміка розвитку психіки та поведінки попередника людини.
11. Початок та процес сапієнізації.
12. Етнічна антропологія як дисципліна.
13. Історія вивчення антропологічних типів.
14. Поняття про онтогенез.
15. Основні закономірності процесу розвитку людини та їх прояви.
16. Становлення репродуктивної системи людини.
17. Біологічні ритми та розвиток людства.
18. Біологічний вік та його критерії.
19. Статевий диморфізм в процесі росту та розвитку людини.
20. Харчування людини та мінливість антропологічних ознак.
21. Конституційна типологія.
22. Морфологічна та функціональна конституція.
23. Історична антропоекологія.
24. Концепції рас – різниця в підходах та результатах досліджень.
25. Виникнення людських рас.
26. Роль метисації та ізоляція у виникненні рас.
27. Раса та характерологічні особливості.
28. Вікова динаміка расових ознак.
29. Проблема акселерації: морфологічний, медичний та психологічний аспекти.
30. Місце людини в системі тваринного світу.

8. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

В процесі вивчення навчальної дисципліни використовуються:

1. *Теоретико-інформаційні методи навчання:*

- усне логічне цілісне викладення навчального матеріалу (лекція);
- діалогічно побудоване усне викладення (бесіда);
- пояснення, демонстрація.

2. *Пошуково-творчі методи навчання (семінарські заняття):*

- аналіз конкретних ситуацій (проблемних, звичайних, нетипових);
- групове обговорення питання;
- дискусії.

3. *Методи самостійної роботи студентів:*

- читання (робота з підручником й іншими учбово-методичними посібниками);
- конспектування;
- рішення завдань і проблемних ситуацій;
- творчі завдання.

Для активізації процесу навчання студентів в ході вивчення дисципліни застосовуються такі навчальні технології та засоби:

✓ *на лекціях* чітко та зрозуміло структурується матеріал; зосереджується увага студентів на проблемних питаннях; наводяться конкретні приклади практичного застосування отриманих знань; звертаються до зарубіжного досвіду вирішення окремих проблем; заохочуються студенти до критичного сприймання нового матеріалу замість пасивного конспектування; використовуються наочні матеріали, схеми, таблиці, моделі, графіки; використовуються технічні засоби навчання: мультимедійний проектор, слайди тощо;

✓ *на семінарських заняттях* обговорюються основні проблеми теми; проводяться дискусії, спрямовані на поглиблення, розширення, деталізацію і закріплення теоретичного матеріалу, які сприяють активізації пізнавальної діяльності студентів, формуванню самостійності суджень, умінню відстоювати власні думки, аргументувати їх на основі наукових фактів та сприяють оволодінню фундаментальними знаннями, допомагають розвивати логічне мислення, формувати переконання, оволодівати культурою толерантності.

Обов'язковими елементами активізації навчальної роботи студентів є чіткий контроль відвідування студентами занять, заохочення навчальної активності, справедлива диференціація оцінок.

9. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Контроль і оцінювання знань, вмінь та навичок студентів складається з двох етапів:

- поточного контролю роботи студентів;
- підсумкового контролю.

Поточний контроль здійснюється в процесі вивчення дисципліни і проводиться у терміни, які визначаються календарним планом.

Завданням поточного контролю є перевірка розуміння та засвоєння теоретичного матеріалу, вироблення навичок проведення розрахункових робіт, умінь самостійно опрацьовувати тексти, здатності осмислити зміст теми, умінь публічно чи письмово представити певний матеріал (презентація).

Об'єктами поточного контролю знань студентів є:

- систематичність, активність, своєчасність та результативність роботи над вивченням програмного матеріалу дисципліни, у т.ч. виконання домашніх завдань та розв'язання задач;

- виконання завдань для самостійного опрацювання;
- виконання модульного завдання.

Поточний контроль знань, вмінь та навичок студентів передбачає застосування таких видів:

- тестові завдання;
- розрахункові завдання;
- обговорення проблеми, дискусія;
- аналіз конкретних ситуацій (поданих у вигляді усного, текстового або графічного матеріалу);
- ділові ігри (кейс-методи);
- презентації результатів роботи;
- інші.

Об'єктом **підсумкового контролю знань** студентів у формі **заліку** є виконання усних та письмових завдань.

На іспит виносяться вузлові питання, типові та комплексні задачі, завдання, що потребують творчого підходу та вміння синтезувати отримані знання.

10. РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

для денної форми навчання

Поточне тестування та самостійна робота											Підсумковий тест	Сума		
Змістовий модуль 1					Модульна контрольна робота 5	Змістовий модуль 2					Модульна контрольна робота 5	ІНДЗ 25	25	100
T1	T2	T3	T4	T5		T6	T7	T8	T9	T10				
4	4	4	4	4		4	4	4	4	4				
20					20					75				

для заочної форми навчання

Поточне тестування, самостійна та контрольна робота											Підсумковий тест	Сума
Змістовий модуль 1					Змістовий модуль 2					50	100	
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10			
50												

Шкала оцінювання: національна та ECTS

90-100 балів – **відмінно** (A);

82-89 балів – **добре** (B);

75-81 балів – **добре** (C);

68-74 балів – **задовільно** (D);

61-67 балів – **задовільно** (E);

35-60 балів – **незадовільно** з можливістю повторного складання (FX);

1-34 балів – **незадовільно** з обов'язковим повторним курсом (F).

11. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Методичне забезпечення викладання дисципліни «Антропологія» складають програма навчальної дисципліни, робоча програма навчальної дисципліни, пакет комплексних контрольних робіт, візуальна презентація курсу, ілюстративні матеріали.

12. ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Антропологія як наука.
2. Персоналії видатних антропологів України.
3. Покриви: шкіра і волосся.
4. Проблема акселерації сучасної людини.
5. Типологічна і популяційна концепція раси.
6. Функції шкіри.
7. Основне завдання антропології.
8. Методи антропології: антропометрія і антропоскопія.
9. Основні розділи антропології: морфологія людини, антропогенез, расознавство.
10. Етноантропологія, антропогенетика, дерматогліфіка, палеонтологія.
11. Три періоди історії антропології.
12. Історія розвитку антропології в Україні.
13. Методологічні підходи в закордонній і вітчизняній антропології.
14. Морфологія людини – один з розділів антропології.
15. Предмет антропології та її місце в системі наук.
16. Класифікація форм волосся:
17. Історія антропології.
18. Пігментація шкіри людини як один з основних параметрів у класифікаційних системах рас.
19. Вікові і статеві розходження у пігментації.
20. Поняття основних антропологічних точок.
21. Довжина тулуба, верхньої кінцівки, передпліччя, стопи.
22. Низькорослі та високорослі народи.
23. Шари епідермісу та дерми.
24. Вплив на зріст соціальних умов.
25. Вікові зміни довжини тіла.
26. Роль ендокринної системи у регуляції росту і розвитку людини.
27. Варіації в морфологічних проявах сучасної людини в залежності від географічного положення.
28. Пропорції тіла.
29. Методи характеристики пропорцій тіла.
30. Кістяк тулуба.
31. Характеристика ряду приматів.
32. Основні компоненти кістяка тулуба.
33. Кістяк кінцівок.
34. Характеристика компонент кістяка кінцівок.

35. Конституція людини.
36. Історія вчення про конституції людини.
37. Територіальна диференціація волосся.
38. Підходи до класифікації конституції тіла людини в системах Кречмера, Шелдона та інших авторів.
39. Проблема зв'язку конституції тіла людини з психічними проявами і темпераментом.
40. Проблема походження рас, класифікація расових типів, поширення рас на території землі.
41. Зріст людини.
42. Давні і нові конституціональні системи.
43. Погляди на походження людини.
44. Сучасний стан проблеми походження людини.
45. Походження людини в різних релігійних системах, теософії і сучасний дарвінізм.
46. Критерії місця людини в системі тваринного світу.
47. Фактори еволюції людини.
48. Екологічні і філогенетичні детермінанти організації співтовариств у приматів.
49. Проблеми сучасної приматології.
50. Основні фактори расоутворення.
51. Соціальне поведіння антропоїдів.
52. Біохімічні, хімічні, генетичні, ембріологічні та інші докази єдиності людини і тваринного світу.
53. Доказ тваринного походження людини.
54. Розселення всіх рас, виділених у книзі Я.Я. Рогинського і М.Г. Левіна.
55. Роль праці в процесі антропогенезу.
56. Біологічні і соціальні фактори антропогенезу людини.
57. Екзогамія.
58. Основні етапи розвитку гомо сапієнс.
59. Фактори еволюції та проблема місця розташування прабатьківщини людини.
60. Найважливіші якісні стрибки в еволюції людини.
61. Основні точки зору, що стосуються походження людини сучасного типу.
62. Генеалогічні дерева людини. Їхня подібність і відмінність.
63. Критерії гомінізації.
64. Етнічна антропологія та її основні задачі.
65. Проблеми витоків і проміжних зон расоутворення.
66. Специфіка методів етнічної антропології.

67. Питання і завдання суміжних наук, що можуть бути вирішені за допомогою даних етнічної антропології.
68. Поняття про расу.
69. Антропогенез та соціогенез.
70. Основні фактори расоутворення.
71. Видова єдиність людини.
72. Соціальні корені расизму.
73. Біологічні і соціальні фактори расогенезу.
74. Перші описи основних людських рас та їхні класифікаційні системи.
75. Класифікація рас Я.Я. Рогинського і М.Г. Левіна. Переваги ліннеївської класифікації.
76. Сучасні завдання класифікації рас.
77. Природні, соціальні та генетичні фактори расоутворення.
78. Проблема класифікації деяких етносів північного Кавказу, Європи, Японії і Тибету.
79. Характерні морфологічні риси «великих рас»: європеїдної, австрало-негроїдної та монголоїдної.
80. Асиметрія процесу расоутворення.
81. Природні і соціальні фактори расоутворення.
82. Правило Аллена. Правило Глогера.
83. Вплив фізичних агентів на найважливіші життєві функції людини.
84. Расизм, його соціальні корені.
85. Сучасне поширення людських рас.
86. Статеві відмінності в пропорціях тіла.
87. Екваторіальна велика раса. Євразійська велика раса. Азіатсько-Американська.
88. Розміри тіла.
89. Подібність і відмінність людини від антропоморфних мавп.
90. Сучасна расогеографія.

13. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Алексеева, Т.И. Адаптация человека в различных экологических нишах Земли [Текст] – М.: МНЭПУ, 1998. – 278 с.
2. Антропология. Хрестоматия [Текст] // Сб. ст. под ред. Бахолдиной В.Ю. и Дерягиной М.А. – М.: МГУ, 1997. – 308 с.
3. Атраментова Л.А. Антропогенетика у медицині і криміналістиці: Практикум / Л.А. Атраментова, О.В. Філіппова. – Х.: Колорит, 2005. – 208 с.
4. Бердышев Г.Д. Генетика человека с основами медицинской генетики. / Г.Д. Бердышев, И.Ф. Криворучко. – К.: Вш, 1979.
5. Биология: Учебник для студентов медицинских специальностей ВУЗов. В 2-х кн. / Кол. авт.; под. ред. проф. В. Н. Ярыгина. – М.: Высшая шк., 2001. – Книга I. – 432 с.
6. Біологія: Підруч. Для студентів медичних спеціальностей ВУЗів III-IV рівнів акредитації / Кол. авт., за ред. проф. В.П. Пішака та проф. Ю.І. Бажори. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 656 с.
7. Богатенков Д.В., Дробышевский С.В., Алексеева Т.И. Антропология. Интерактивный учебник. Под ред. Алексеевой Т.И. <http://www.ido.edu.ru/psychology/anthropology/index.html>
8. Бужієвська Т.І. Основи медичної генетики. – К.: Здоров'я, 2001. – 136 с.
9. Бунак, В.В. Род Номо, его возникновение и последующая эволюция [Текст] – М.: Наука, 1980. – 328 с.
10. Дерягина, М.А. Эволюционная антропология: биологические и культурные аспекты [Текст]: Учебное пособие. – М., 1999. – 208 с.
11. Добренков, В.И. Социальная антропология [Текст] / В.И. Добренков, А.И. Кравченко – М.: ИНФРА-М, 2005. – 688 с.
12. Доскин, В.А. Морфофункциональные константы детского организма [Текст]/ В.А. Доскин, Х. Келлер, Н.М. Мураенко, Р.В. Тонкова-Ямпольская – М.: Медицина, 1997. – 288 с.
13. Деревянко А.П. Археологические данные о расселении человека несколькими волнами. http://www.macroevolution.narod.ru/dere_vjanko.htm
14. Дубинин Н.П. Общая генетика. – М.: Наука, 1986.
15. Загальна і молекулярна генетика: Практикум. / С.М. Храпунов, В.Ф. Безруков, Д.М. Голда та ін. – К.: Вш, 1995.
16. Кулікова Н.А., Ковальчук Л.Є. Медична генетика: Підручник. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2004. – 173 с.
17. Казначеев, В.П., Казначеев С.В. Адаптации и конституция человека [Текст] / В.П. Казначеев, С.В. Казначеев – Новосибирск: Наука, 1986. – 120 с.

18. Кон, И.С. Междисциплинарные исследования. Социология. Психология. Сексология. Антропология [Текст] – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 400 с.
19. Крадин, Н.Н. Политическая антропология [Текст] – М.: Логос, 2004. – 271 с.
20. Ламберт Д. Доисторический человек. Кембриджский путеводитель [Текст] – Л: Недра, 1991. – 255 с.
21. Левонтин, Р. Человеческая индивидуальность: наследственность и среда [Текст] – М.: Прогресс – Универс, 1993. – 206 с.
22. Лурье С.В. Психологическая антропология: история, современное состояние, перспективы [Текст] / М.–Екатеринбург: «Академический Проект, Деловая книга», 2003. – 208 с.
23. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности [Текст] – М: Педагогика, 1986. – 254 с.
24. Миклашевская, Н.Н. Ростовые процессы у детей и подростков [Текст] / Н.Н. Миклашевская, В.С.Соловьева, Е.З. Година – М.: МГУ, 1988. – 74 с.
25. Москатова, А.К. Введение в универсальную антропологию. Перспективы антропологического образования [Текст]: Учеб. Пос. – М: Спутник, 2004. – 166 с.
26. Москатова А.К. Жизнедеятельность человека: антропологические и физиологические аспекты [Текст] – М.: Компания Спутник+, 2005. – 244 с.
27. Моторина, Л.Е. Философская антропология [Текст]: Учебник для вузов. – М: Высшая школа, 2003. – 256 с.
28. Назаретян А.П. Цивилизационные кризисы в контексте Универсальной истории. 2004. <http://www.macroevolution.narod.ru/nazaretyan03.htm>
29. Никитюк Б.А. Интегративная биомедицинская антропология [Текст] / Б.А. Никитюк, Н.А. Корнетов – Томск: Изд-во Том. Ун-та, 1998. –182 с.
30. Ніколайчук В. І. Збірник задач з генетики: Навчальний посіб. з дисципліни «Генетика» / В.І. Ніколайчук, Б.Б. Надь. – Ужгород: «Патент», 2001. – 177 с.
31. Огінова, І.О. Основні шляхи антропогенезу. [Текст] – Д: Вид. ДНУ. – 2001.
32. Огінова І.О. Біосоціальний аналіз особливостей антропогенезу [Текст] – Д: ДНУ. – 2004.
33. Огінова, І О. Теорія еволюції (системний розвиток життя на Землі) [Текст]: Підручник. – Дніпропетровськ: Видавництво ДНУ, 2012. – 540 с.
34. Салов, Ю.И. Психолого-педагогическая антропология [Текст]: Учебник. / Ю.И. Салов, Ю.С. Тюников – М: ВЛАДОС – Пресс 2003, – 256с.
35. Симонов, П.В. Междисциплинарная концепция человека [Текст] – М: Знание, 1989. – 386 с.
36. Слюсарев А.О., Жукова С.В. Біологія: Підручник для студентів медичних спеціальностей ВУЗів (Переклад з російської мови к.б.н. В.О. Мотузного). – К.: Вища школа, Головне видавництво, 1992. – 422 с.

37. Столяренко, В.Е. Антропология – системная наука о человеке [Текст] / В.Е. Столяренко, Л.Д. Столяренко – Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. – 384 с.
38. Тоцький В.М. Генетика: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Одеса: Астропринт, 2008. – 712 с.
39. Фогель Ф. Генетика человека. В 3 т. / Ф. Фогель, А. Мотульски – М.: Мир, 1990.
40. Фоули Р. Еще один неповторимый вид: Экологические аспекты эволюции человека [Текст] – М: Мир, 1990. – 368 с.
41. Харитонов В.М. Антропология [Текст]: Учебник. / В.М. Харитонов, А.П. Ожигова, Е.З. Година. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 272 с.
42. Харитонов В.М. Основы антропологии [Текст]: Учебник. // В.М. Харитонов, А.П. Ожигова, Е.З. Година, Е.Н. Хрисанфова, В.А. Бацевич – М.: Владос, 1999. – 166 с.
43. Хелевин Н.В. Задачник по общей и медицинской генетике: Учеб. Пособ. Для студ. биол. и мед. спец. Вузов / Н.В. Хелевин, А.М. Лобанов, О.Ф. Колесова. – М.: Высш. шк., 1984. – 159 с.
44. Хомутов А.Е. Антропология [Текст] – Р.-на-Д.: Феникс, 2007. – 216 с.
45. Хрисанфова Е.Н. Антропология [Текст] / Е.Н. Хрисанфова, И.В. Перевозчиков. – М.: МГУ, 2005. – 400 с.
46. Хрисанфова Е.Н. Основы геронтологии [Текст] – М.: Владос, 1999. – 160 с.
47. Шульц П. Философская антропология. Введение для изучающих психологию. [Текст] – Новосибирск: НГУ, 1996. – 61 с.
48. Юсипіва Т.І. Курс лекцій із дисципліни «Основи біології та генетики людини»: Посібник. – Д.: РВВ ДНУ, 2011. – 88 с.
49. Юсипіва Т.І. Складання та аналіз родоводів. Посібник для вивчення курсу «Основи біології та генетики людини». – Д.: РВВ ДНУ, 2010. – 36 с.

Додаткова література

50. Алексеева Т.Т. Адаптивные процессы в популяциях человечества [Текст] – М.: Наука. – 1996.
51. Алексеев В.П. Антропология [Текст]: Практикум. – М.: Наука. – 2004.
52. Бердышев Г.Д. Строение, функции и эволюция генов. / Г.Д. Бердышев, Ю.Е. Дуброва, К.Г. Карпенчук. – К.: Наукова думка, 1980.
53. Біотехнологія: Кн.1: Проблеми и перспективи / П.С. Егоров, А.В. Олискин; В.Д. Самуилов. – М.: ВШ, 1987. – 159 с.
54. Бочков Н.П. Клиническая генетика. – М.: Мед., 2001. 17. Молекулярная биология клетки: В 3 т. / Б. Альбертс, Д. Брей, Дж. Льюис и др. – М.: Мир, 1994. – Т. 1. – 517 с.
55. Гершензон С.М. Основы современной генетики. – К.: Наук. Думка, 1983.

56. Грин Н. Биология: В 3 т. / Н. Грин, У. Стаут, Д. Тейлор. – М.: Мир, 1990. – Т. 1. –368 с.
57. Наследственные синдромы. – М.: Практика, 1996.
58. Пішак В.П. Основи медичної генетики: Підруч. / В.П. Пішак, І.Ф. Мецишин, О.В. Пішак – Чернівці, 2000. – 248 с.
59. Пішак В.П., Захарчук О.І. Навчальний посібник з медичної біології, паразитології та генетики. Практикум. – Чернівці: Мед академія, 2004. – 579 с.
60. Поршнев Б.Ф. Учебное пособие по антропологии [Текст]:Практикум – М.: Мысль. – 2003.
61. Практикум з медичної генетики // Д.: РВВ ДНУ, 2000.
62. Рычков Ю.Г. Антропология и генетика изолированных популяций [Текст] – М.: Наука. – 1999.
63. Хасанова Р.Ю. Антропология [Текст]: Учебное пособие. – М.: КноРус. – 2004.

Інформаційні ресурси

63. <http://www.macroevolution.narod.ru/human.htm>
64. <http://www.macroevolution.narod.ru/culture/culture.htm>
65. <http://www.macroevolution.narod.ru/human2.htm>
66. <http://obi.img.ras.ru/>
67. <http://slavanthro.fastbb.ru/index.p1>
68. <http://www.camps.ru/pages/4147>. <http://genomics.phrma.org/lexicon>

ЗМІСТ

1. Опис навчальної дисципліни	3
2. Мета та завдання навчальної дисципліни	4
3. Програма навчальної дисципліни	8
4. Структура навчальної дисципліни	13
5. Теми семінарських занять	15
6. Самостійна робота	19
7. Індивідуальні навчально-дослідні завдання	24
8. Методи навчання	29
9. Методи контролю	30
10. Розподіл балів, які отримують студенти	31
11. Методичне забезпечення	31
12. Орієнтовний перелік питань до підсумкового контролю знань	32
13. Рекомендована література	35

Навчально-методичне видання

Бегеза Людмила Євгенівна

**Робоча програма нормативної навчальної дисципліни
«Антропологія»**

Відповідальний за випуск Л.М. Завиніченко
Комп'ютерний набір Л.Є. Бегеза

Підписано до друку 26.10.2017 р. Формат 60×84/16. Папір офсетний.

Друк ротатійний трафаретний. Ум. друк. арк. 1,7.

Наклад 10 прим. Зам. № _____

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції.

Серія ДК №1805 від 25.05.2004.

Інститут підготовки кадрів
державної служби зайнятості України (ІПК ДСЗУ)
03038, Київ – 38, вул. Нововокзальна 17.
Тел./факс (044) 536-14-85